

О.О. Мельник

ОХОРОННІ РОЗКОПКИ КРИВОРІЗЬКОГО МУЗЕЮ В 2008—2009 рр.

Results of a protective research of two barrows of the Bronze Age at the left bank of the Inhulets River provided by the Kryvyi Rih Museum are presented.

У 2008 р. експедиція Криворізького музею здійснила дослідження кургану в групі з двох насипів, розташованої за 0,35 км на південний схід від рудозбагачувальної фабрики 2 і за 7,2 км на південний схід від центру м. Кривий Ріг і за 4,6 км на схід від р. Інгулець.

Курган 1 мав висоту 1,5 м, діаметр близько 30 м. Центр ушкоджений триангуляційним знаком, поли підрізані трубопроводом і дорогою. Насип зведено з темно-сірого грудкуватозернистого чорнозему, місцями брунатного відтінку. Давня поверхня залягала на глибині 1,5 м і переходила на глибині 2,2 м в материковий суглинок. В насипу, на глибині 0,3—0,4 м, знайдено кістки і зуби коня та інших тварин (два скупчення).

Курган зведений, вірогідно, за раз над ямним похованням 7. Викид суглинку з цієї могили лежав на давній поверхні і в плані мав С-подібну форму, оточуючи яму з заходу. Його довжина по лінії північ—південь 10,6 м за товщини від кількох сантиметрів до 0,21 м. Виявлено 10 поховань: два ямних (7 і 9), два катакомбних (6 і 10), два пізньої бронзи (2 і 4), сарматське (5) і три невизначених (1, 3, 8). Опис їх подано в хронологічному порядку.

Поховання 7 — основне, ямної культури, виявлено за 4 м на південь від центру за кам'яним перекриттям. Воно складалося з трьох плит, укладених поперек ями, щілини між якими закладені уламками граніту і аркозу. Розміри плит (із заходу на схід): 1,92 × 0,83 × 0,19 м; 1,61 × 0,47 × 0,15 м; 1,53 × 0,35 × 0,27 м. Яма прямокутна в плані, з заокругленими кутами, 1,52 × 0,97 м, глибина 1,26 м від давньої поверхні (2,91 м від R). На стінах сліди знаряддя

із робочим краєм завширшки до 2,5 см. В камері лежав скелет підлітка — скорчено на спині, головою до північного заходу. Трохи зігнуті в ліктях руки випростані вздовж тулуба. Підігнуті в колінах ноги впали праворуч. На кістках плями вохри, особливо щільні на черепі. На дні — тлін світло-сірого кольору, по контуру скелета і на ньому — брунатний.

Поховання 9 — ямної культури, за 10,3 м на південь—південний захід від центру. Перекритте двома плитами (аркозовий пісковик і залізистий кварцит). Плита з аркозового пісковика — антропоморфна стела розмірами 1,59 × 0,55 × 0,19 м. На рівно зрізаному краї виступає на 2 см «голова» завширшки 19 см, «плечі» (15 і 18 см) трохи увігнуті. Знизу стела загострена.

Верхня частина ями мала прямокутні обриси, 0,96 × 0,71 м, орієнтована північний захід—південний схід. З трьох боків (крім північно-східного) на глибині 1,68 м від R уступи завширшки 7—9 і 26 см. Нижче уступів яма мала розміри 0,79 × 0,39 м, дно на глибині 2,5 м. В придонній частині чорноземного заповнення виявлено уламки кісток дитини, череп лежав у південно-східній частині камери. Зліва від нього лежав гостродонний горщик струнких пропорцій з прямими вінцями. Висота горщика 13,3 см, діаметр вінець 9,5 см. На дні могили — наліт білого тліну і шматочки червоної та фіолетової вохри.

Поховання 6 — катакомбне, здійснене в камері бобовидної форми розмірами 1,35 × 0,84 м. Дитячий скелет лежав випростано на спині головою на схід, був ушкоджений землеріями. Біля черепа стояв догори дном округлобокий горщик заввишки 12,0 см.

Поховання 10 — катакомбної культури (рис. 1). Вхідна яма округлої форми, діаметр 0,63 м. Дно нахилене в бік камери, глибина 2,82—

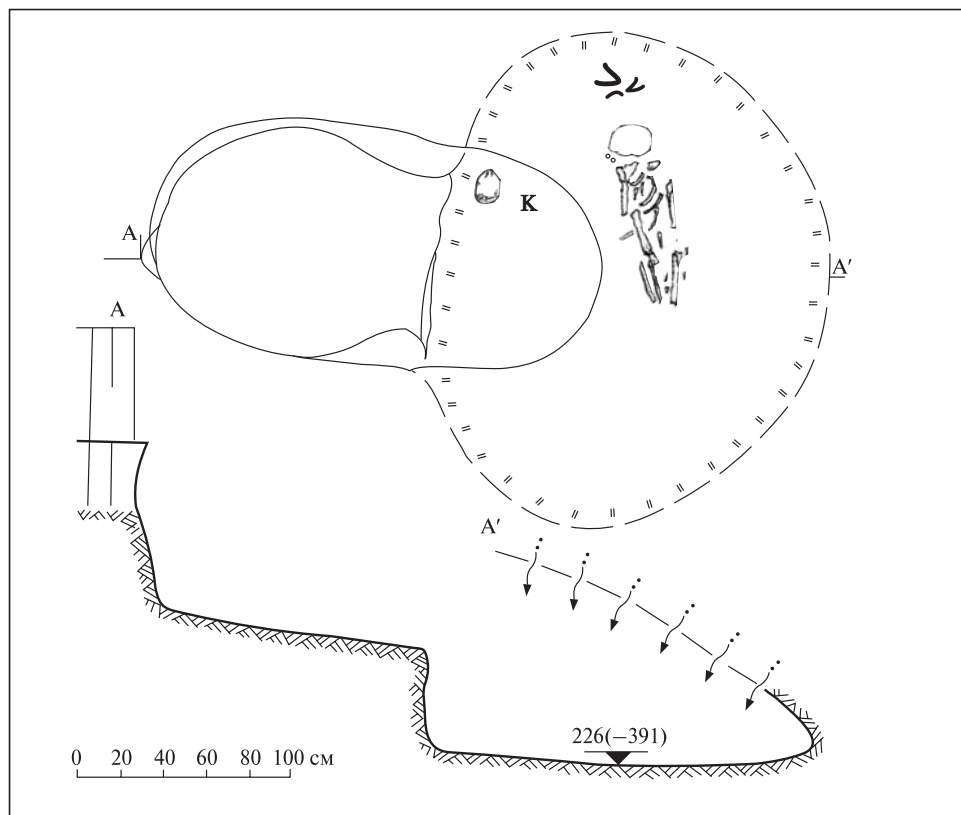

Рис. 1. Новокриворізький ГЗК, курган 1, поховання 10. План і перетин

3,06 м. Вхід в камеру обвалився, ширина його 0,42 м. Дно її на 0,54 м нижче за вхід (3,91 м). Камера в плані бобовидна, $2,68 \times 1,84$ м, видовжена по лінії захід—схід, склепіння обвалилося. Розчленований скелет підлітка вкладений з імітацією випростаної пози головою на схід. Череп лицьовим відділом звернений вниз. На дні тонкий шар білого тліну, під ним — сірого. За 20 см на схід від черепа залишки горщика, виліпленого з попелу і перетертої мушлі *Unio*. Біля входу лежав кам'яний «вівтарик» із жильного молочного кварцу видовжено-овальної форми. Поверхня зашліфована, бічні грані заокруглені, один торець підпрямокутний, скошений донизу. На скошеній площині дві рельєфні смуги завширшки 1,7 см, завдовжки 4,0 см і заввишки 0,5 см. На лицьовій стороні — овальне лінзовидне пониження. Аналогічне, тільки більшого розміру і глибини, — на протилежному боці. Довжина виробу 17,0 см, ширина 11,3 см, товщина 5,2 см (рис. 2).

Поховання 2 — доби пізньої бронзи, за 9,2 м на схід—південний схід від R. На глибині близько 0,9 м влаштовано перекриття кам'яної гробниці $2,2 \times 2,0$ м. Плити розмірами від 0,9 до 2,0 м за товщини 0,10—0,12 м. Перекриття мало ступінчастий характер з підйомом у центрі. Гробниця мала вигляд прямокутного кам'яного

ящика із семи пласких плит залізистого кварциту (його відшарування зафіксовані в балках на відстані до 1 км), встановлених по периметру ями — в ровиках завглибшки 7—20 см і завширшки 12—14 см. На половину висоти плити з обох боків промазані відмуленим гумусом, а дві — зсередини по всій висоті. Зовнішні розміри ящика $1,53 \times 1,10$ м, в середині по дну — $1,39-0,93$ м, висота 0,75—0,94 м. Орієнтований північний захід — південний схід.

Дно ящика вкрите шаром чорнозему завтовшки до 14 см, а зверху циновкою з рогами або комишу. На дні також зафіксовано шар білого рослинного тліну, на якому знаходився брунатний тлін завтовшки до 2 см, а в області черепа — сталистого кольору до 4 мм. По кутках виявлено конуси з грязі заввишки 10—20 см і такого ж діаметру. В центрі кожного був тлін від округлих в перетині (2,0—3,0 см) жердин, заглиблених на 7,0—20,0 см. Один із подібних фрагментів завдовжки 45,0 см лежав біля черепа. Видно, це фрагменти підпорок, що підтримували поліг над померлим, рештки якого виявлені на скелеті.

Дорослий був укладений скорчено на лівому боці з розворотом на спину головою на північний схід. Череп на правому боці, роздушений. Руки випростані вздовж тіла, кисті на поясни-

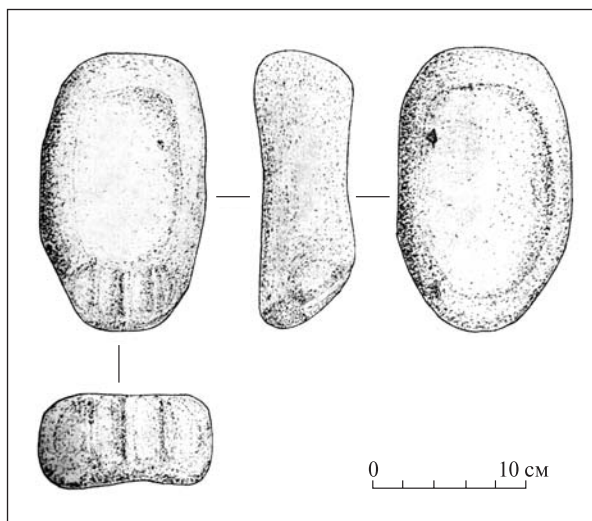

Рис. 2. «Вівтарик» з поховання 10

ці. Біля правого коліна лежав сегментовидний шмат світло-сірого вивіреного габро розмірами $14,2 \times 13,2 \times 5,3$ см. Нижня площина трохи заокруглена, верхня має незначний лінзовидний прогин. Навколо черепа і під ним зафіксовано шар білого тліну завтовшки до 1,5 см з ознаками вертикального і горизонтального плетіння. Під черепом — шар брунатої органіки від головного убору? (визначення Т.О. Сизової).

Поховання 4 — доби пізньої бронзи, виявлено за 10,7 м на південний південний схід від центру на глибині 2,2 м. Здійснене в ямі підовальної форми ($1,05 \times 0,98$ м). Погано вцілілий скелет дитини до року лежав головою на схід.

Поховання 5 — сарматське, поруйноване, зафіксоване за 2,7 м на захід від центру. На глибині 0,7 м на горизонтальній площадці розмірами $0,70 \times 0,55$ м знайдено фрагменти кераміки від п'яти гончарних посудин. Поруч з цим місцем, на південь, на глибині 0,90—1,05 м виявлено кам'яний заклад. Яма видовжена по осі схід—захід, із заокругленими краями, $2,13 \times 0,97$ м, поступово звужувалась до дна, найбільше з боку коротких стін. Розміри по дну (2,04 м) — $1,80 \times 0,64$ м. На глибині 1,03 м в чорноземному заповненні знайдено п'ять фрагментів дна світло-брунатного кольору. Слідів кістяка не зафіксовано.

1. Округлобокий приземкуватий глек з фігурним зливом і петельчастою ручкою. Зверху орнаментований темними й світлими рівними й хвилястими лініями завширшки 1,0—1,5 і 0,7 см відповідно. Висота 24 см, діаметр корпусу 18,0 см.

2. Миска з циліндричним верхом і конічним низом. Верхня частина прикрашена валиками завширшки 2,5 мм. Діаметр 22,0 см, висота 9,5 см.

3. Два фрагменти дна від сіроглиняних посудин діаметром 7,6 і 8,0 см.

4. Залізна фібула лучкового типу завдовжки 7,1 см, висота 2,6 см (знайдена у відвалі).

Курган 2 зведений на плато лівого берега р. Інгулець, за 0,25 км на схід від річки, за 3,4 км на південний захід від с. Недайвода Криворізького р-ну. Східний і західний сектори насипу частково поруйновані, в центрі — сучасна грабіжницька яма $2,7 \times 1,8$ м і завглибшки 1,1 м. Первинний діаметр насипу досягав 18 м за висоти 0,6 м. Давня поверхня в розрізах не фіксувалася, материк на глибині 1,05—1,10 м від R.

2008 р. розкрито площу в 60 м^2 і виявлено стіни загородки з п'яти вертикальних плит і трьох брил; чотири компактних і п'ять розсіяних скупчень каменів (більшість $0,2\text{—}0,4$ м у поперечнику); три ями з кам'яним покриттям. Викладки (рис. 3) в один—два шари не мали вираженої системи. Глибина залягання каменів $0,55\text{—}0,75$ см від R ($0,2\text{—}0,4$ м від поверхні). У 2009 р. з півдня зроблено прирізку площею 18 м^2 . Основні об'єкти представлені такими.

Яма 1 — за 1,8 м на північ від R у виймці сучасної грабіжницької міни. Верхня частина зруйнована. На рівні материка вона була овально-видовженою в плані форми, $0,90 \times 0,52$ м, дно

Рис. 3. Курган 2, план: 1—3 — ями, 4 — поховання

на глибині 2,6 м, орієнтована північний північний схід—південний південний захід. Заповнена уламками граніту, в придонній частині — чорноземом, в якому знайдено копито і уламки кісток коня.

Яма 2 — у центрі, перекрита дев'ятьма підпрямокутними плитами на глибині 0,40—0,68 м, що займали площу $2,4 \times 1,5$ м, орієнтовану по лінії схід—захід. Найбільша плита $1,15 \times 0,72 \times 0,13$ м лежала поперек ями. Яма розмірами $1,48 \times 0,98$ м, глибина 1,3 м від R. У центрі ями лежав фрагментований горщик, у чорноземному заповненні якого знайдено різець людини. Горщик струнких пропорцій з конічним тулубом і ребром у верхній частині. Вінця прямі, розхилені. Поверхня світло-брунатна, грубо заглажена. Висота 31,3 см, діаметр вінець 21,5 см, по ребру — 30,1 см, дна — 12,6 см.

Яма 3 — за 1,2 м на захід від центру. Заклад (на глибині 0,77 м) включав стелу, що лежала поперек ями на заході, та дрібні камені вздовж ями, найбільші завдовжки 0,50—0,74 м. Гранітна стела у вигляді прямокутного в перетині стовпа, $0,34 \times 0,23$ м, заввишки 1,25 м. Верх рівний, низ погострений. Грубо оброблена, місцями бугриста, грані заокруглені. Верхні контури ями не простежено. По дну (2,17 м) вона мала розміри $1,45 \times 0,98$ м і була видовжена по лінії захід—схід. У чорноземному заповненні знайдено різець людини.

Поховання — доби пізньої бронзи — виявлене на глибині 0,95 м за 9,7 м на південь—південний захід від R. Здійснене в центрі округлої в плані вимостки діаметром 4,0 м із різновеликих брил граніту. Південна плита оброблена і має п'ятикутну форму. Її довжина 2,2 м, мак-

симальна ширина у верхній третині 1,55 м, товщина 0,5 м. Лицьова сторона плоска, трохи бугриста, одна з бічних граней округло скошена. На тильній стороні з боку загострення зроблено уступ заввишки 0,4 і завдовжки 1,3 м. Плита лежала поперечною віссю з нахилом на захід (перепад глибин 0,6 м), що дозволяє припустити, що перед стелою була яма, куди вона й сповзла. Під нею знайдено вивітрений кінський зуб.

У центрі розташовувалася могила у вигляді підбою, орієнтована північний захід—південний схід. По дну (1,2 м від R) розміри її $1,15 \times 0,65$ м. Заповнення верхньої половини становили щільно припасовані брили граніту. Поруйнований скелет дитини 6—7 років лежав головою на північний захід. В області стоп крихти крейди.

В насипі, за 1,0 м на північний схід від центру, на глибині 1,23 м знайдено ліпний горщик з невисоким трохи відігнутим вінцем з горизонтально зрізаним краєм. Плічка покати, дно з невеликою закраїною. Висота 11,8 см, діаметр вінець 13,4 см, дна — 8,8 см.

За 14 м на південь від краю насипу знайдено гранітну антропоморфну стелу розмірами $3,20 \times 1,22 \times 0,70$ м. Вона була засипана землею, на поверхню виходила нижня клиновидна частина. «Голова» має вигляд трапецієподібного виступу заввишки 10 см і завширшки 36 см. Середньою частиною стела лежала на дрібних уламках граніту, серед яких (0,67 м від поверхні) знайдено два фрагменти стінок посуду доби бронзи.

Відтак, виявлено складний ритуальний комплекс, початок якому поклало населення ямної культури чи ще давніше, а потім долучилося населення доби пізньої бронзи.

